

Miejsce i rola języka kaszubskiego w systemie nauczania | Michalina Czaja, Akademia Pomorska w Słupsku

Streszczenie:

Niniejszy artykuł ma za zadanie przybliżyć problemy związane z interkulturowymi aspektami przekazu języka kaszubskiego. Poruszone zostaną kwestie: przekazywania języka kaszubskiego między pokoleniami, wprowadzania nauczania języka kaszubskiego do szkół, podręczników do nauki tego języka oraz sytuacji edukacyjnej dziecka kaszubskiego w warunkach bilingwizmu. Celem referatu jest pokazanie miejsca i roli języka kaszubskiego w systemie nauczania poprzez znaczenie rodziny jako środowiska równoważącego próby unifikacji państwowej oraz ukazanie, że znajomość języka kaszubskiego zacieśnia więzy rodzinne. Dzięki wprowadzeniu mowy kaszubskiej do szkół ma ona szansę na przetrwanie, a nawet rozwój.

Słowa kluczowe:

bilingwizm, dwujęzyczność, język kaszubski, kultura kaszubska, nauczanie języka kaszubskiego, tradycje kaszubskie

Wprowadzenie

W dobie rozwoju cywilizacyjnego i licznych przemian społeczno-politycznych szczególnie ważne staje się tworzenie poczucia bliskiej więzi z małą ojczyzną, dzięki której młody człowiek buduje swoją tożsamość i czuje się wartościową jednostką posiadającą własne korzenie, tradycje, obyczaje oraz język¹. Mowa kaszubska stanowi jeden z istotnych elementów wrastania w kulturę Kaszubów. Ich przepiękne, bogate tradycje oraz zwyczaje były początkowo przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie. Dopiero w XIX wieku Florian Ceynowa, wielki działacz i pisarz kaszubski, zapoczątkował rozwój pisanego języka kaszubskiego, podejmując pierwsze próby normalizacji i doskonalenia pisowni, co

¹ Zob. C. Olbracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, Gdańsk 2007, s. 6–7.

kontynuowali następnie działacze ruchu młodokaszubskiego. Aleksander Majkowski i Jan Karnowski, zrzeszeni w kręgu młodokaszubów², głosili konieczność trwania przy wierze i obyczajach ojców oraz krzewienia języka kaszubskiego celem wyzwolenia spod jarzma zaborców. Późniejsze czasy głębokiego komunizmu przyczyniły się do niszczenia swoistości kulturowej Kaszubów. Zmiana ustrojowa, która dokonała się w Polsce na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, umożliwiła Kaszubom walkę o prawa i zmianę statusu własnej grupy. Kaszubszczyzna, zabroniona niegdyś w miastach, stała się językiem prostego ludu, a wkrótce ewoluowała i rozprzestrzeniła się na inne warstwy społeczne³. Od roku 1989 obserwuje się powolny renesans języka kaszubskiego w życiu społeczeństwa. Kaszubszczyzna jest obecna w kościele, prasie, radiu, telewizji, a co najważniejsze – w szkołach, gdzie odbywa się nauczanie języka kaszubskiego. Poprzez wprowadzenie mowy kaszubskiej do szkół ma ona szansę na przetrwanie, a nawet rozwój. W szkole dzieci zaznajamiają się zarówno z bierną, jak i czynną znajomością języka oraz literatury kaszubskiej.

Nauczanie języka kaszubskiego w szkole jest jednym z istotnych elementów kształtowania świadomości współczesnego młodego Kaszuba. Wprowadzenie nauki języka kaszubskiego do szkół jest ewenementem w burzliwej historii kaszubszczyzny. Kazimierz Kossak-Główczewski twierdzi, że edukacja regionalna, w której uczestniczą dzieci, jest „powrotem do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej, narodowej i ogólnoludzkiej”⁴.

Przekazywanie języka kaszubskiego między pokoleniami

Według Reginy Pawłowskiej:

[...] język naturalny jest potencjalnym systemem znaków, najdoskonalszym i najekonomicznym systemem znaków, wewnątrznie zhierarchizowanym. Wszyscy użytkownicy języka, porozumiewając się, tworzą teksty językowe (komunikaty). Na podstawie analizy takich tekstów ustala się system znaków, którymi nosiciele danego języka się posługują⁵.

2 G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996, s. 41–42.

3 Zob. Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów za szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna*, red. E. Bereza, Opole 2001, s. 28.

4 *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, red. S. Bednarek, Wrocław 1999, s. 291.

5 R. Pawłowska, *Dialekt – bogactwo czy przeszkoda w nauce szkolnej*, [w:] *Bliżej regionu i ucznia*, red. E. Mazurkiewicz, Gdańsk 1993, s. 100.

Język służy jako narzędzie komunikacji międzyludzkiej, środek poznawania świata, wyrażania emocji i zachowania. Jerzy Nikitorowicz za szczególnie ważny w rozwoju dziecka uznaje język pierwotny – matczyzny⁶. Kazimierz Kossak-Główczewski, opierając się na teorii Basila Bernsteina, uważa, że „język posiada społeczną naturę i jest symbolicznym sposobem konstruowania wiedzy o rzeczywistości. Język przekazywany w procesie socjalizacji staje się więc sposobem kategoryzowania świata i jego rozumienia”⁷. Definiuje on także tożsamość społeczną jednostki. Brunon Synak zauważa zaś, że:

Język jest ważną formą odniesienia grupowego (np. jako socjolekt) oraz podstawową wartością kulturową społeczności nim się posługującej. W języku zawarte są wyobrażenia o świecie, przenoszone z pokolenia na pokolenie. Język umożliwia wzajemny przepływ wartości kulturowych, stanowi istotne tworzywo tożsamości jednostkowej i zbiorowej⁸.

Marek Latoszek natomiast definiuje język jako

[...] środek przekazu dziedzictwa kulturowego następnym pokoleniom, narzędzie komunikacji między członkami danej zbiorowości oraz element utożsamiania się jednostki z grupą, który zauważalny jest również w szerszych aspektach narodo-państwowych⁹.

Jan Karnowski, podobnie jak Aleksander Majkowski, twierdzi, że „kaszubszczyzna posiada wszystkie cechy, aby móc funkcjonować jako samodzielny język”¹⁰. Gerard Labuda swój pogląd na temat statusu językowego kaszubszczyzny określił następująco:

Obecnie nie może być już wątpliwości [...] że kaszubszczyzna za przykładem wielu innych tzw. małych narodów lub wspólnot etnicznych, głównie w Europie Środkowej i Europie Wschodniej [...] wznosi się na szczybel odrębnego języka (słowniki, literatura, świadomość etniczna)¹¹.

Zdaniem Zdzisława Aleksandra:

Język przekazywany z pokolenia na pokolenie przypisuje nas do danej kultury. Jednostka, znajdując się w sytuacji wpływu dwóch lub więcej kultur, poprzez język identyfikuje się z daną grupą, przez co staje się jej wyznacznikiem społeczno-kulturowym. Język traktowany jako wartość rdzenna kształtuje jednostkową i grupową tożsamość etniczną¹².

6 Zob. J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 416–418.

7 K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach. Założenia teoretyczne, historia, dylematy postkolonialnej współczesności*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 103.

8 B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1999, s. 176.

9 M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, red. E. Bereza, Gdańsk 1991, s. 17–26.

10 S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdańsk 2003, s. 15.

11 B. Synak, dz. cyt., s. 180.

12 Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. K. Kossak-Główczewski,

Kaszubi uważają język kaszubski za lokalny, podobnie jak język polski. Język kaszubski, mimo że jest dla Kaszubów językiem ojczystym, najczęściej nie jest już ich językiem pierwszym. Zaledwie niewielki odsetek młodego pokolenia otrzymuje ten język od swoich rodziców. Kaszubi posługują się językiem o odmianach dialektalnych, a także językiem standaryzowanym (literackim). Stosunek do kultury etniczno-regionalnej nie jest przedmiotem sporów między rodzicami a dziećmi w rodzinach kaszubskich. Nie powstają konflikty na tym tle i nie widać drastycznego narzucania dzieciom tej kultury przez rodziców lub odrzucania jej przez dzieci, chociaż obserwacje oraz wypowiedzi publiczne mogą sygnalizować takie przypadki¹³. Istnieje raczej tolerancja dla zróżnicowanego zainteresowania kulturą etniczno-regionalną w rodzinach kaszubskich. Raz bywa ono silniejsze u rodziców, raz u dorastających dzieci, odkrywających niekiedy świat kaszubski poza własną rodziną, w szkole lub w kręgu rówieśników. Widać jednak presję opinii środowiskowej na potwierdzanie i manifestowanie kaszubskiej przynależności. Poczucie etniczności wśród młodych mieszkańców Kaszub w formie, w jakiej jest przez nich wynoszone dziś z rodzin kaszubskich, nie stanowi czynnika strukturalnego w zbiorowościach lokalnych, tzn. czynnika wyznaczającego lub wzmacniającego podziały na tle etniczno-kulturowym. Poczucie etniczności ma raczej charakter pewnego rodzaju więzi społeczno-psychicznej pozwalającej młodej generacji utrzymać kontakt z rodziną i środowiskiem pochodzenia lub czasem instynktownie schronić się w świecie tradycyjnej kultury etniczno-regionalnej przed naporem standardowej kultury masowej, jej nietolerancją dla inności i niszczeniem odmiennej tożsamości.

Za największy problem przetwarzania języka kaszubskiego można jednak uznać systematycznie zmniejszającą się grupę dzieci i młodzieży, która wynosi znajomość języka z domu. Choć w najbardziej kaszubskich gminach młodzież zna język kaszubski, zazwyczaj jest to znajomość bierna – dzieci językiem tym się nie posługują. Przykładem może być gmina Sulęcyno, w której na 55 badanych rodzin tylko w jednej młodzież rozmawia po kaszubsku codziennie, a w jednej rodzinie rozmawia się często¹⁴. Bardzo wyraźne i znamienne różnice wykazuje funkcja mowy kaszubskiej w domu rodzinnym. Funkcja ta zależna jest od typu wewnątrzrodzinnej relacji. Najczęściej po kaszubsku rozmawia się z dziadkami i rodzicami, a więc z pokoleniem starszym, nieco rzadziej z rodzeństwem i małżonkami. Inaczej ma się rzecz w stosunku

Gdańsk 1999, s. 119.

¹³ Zob. B. Synak, dz. cyt., s. 184–186.

¹⁴ Zob. J. Mardawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005, s. 50–51.

do dzieci i wnuków, większość osób mających dzieci komunikuje się z nimi w języku kaszubskim. Im młodsze pokolenie w rodzinie jest partnerem do rozmowy, tym rzadziej odbywa się ona w języku kaszubskim. Trudno zatem powiedzieć, aby współczesna rodzina kaszubska była głównym terenem pielęgnowania mowy ojców, wręcz przeciwnie – socjalizacja najmłodszego pokolenia w rodzinie raczej zmierza w kierunku eliminacji tej mowy na rzecz nie zawsze poprawnej polszczyzny.

Obserwowany proces stopniowego odchodzenia od mowy kaszubskiej dzieje się za sprawą starszych pokoleń¹⁵. Obecnie rodzice wychowują dzieci w języku polskim, dlatego wielu młodych zaczyna mówić po kaszubsku dopiero na pewnym etapie nauki, ucząc się tego języka w szkole. Problem cenienia języka kaszubskiego niżej niż języka polskiego jest poważnie traktowany przez nauczycieli regionalistów, gdyż wiedzą oni, że postrzeganie języka kaszubskiego jako nieużytecznego i przeszkadzającego w nauce szkolnej doprowadziło do sytuacji, w której znajomość języka regionalnego zaczęła zanikać. Prognoza Gerarda Labudy wydaje się słuszna: „Jak długo rodzice będą swoim dzieciom [...] opowiadać bajki, baśnie i swoje własne życiowe przygody we własnej mowie, tak długo jej żywotność i ciągłość będzie trwała”¹⁶. W chwili obecnej pozostaje nauka szkolna w duchu dwukulturowości i dwujęzyczności, a po jej ewentualnym sukcesie powrót do środowiska rodzinnego. Mieszkający w miastach młodzi Kaszubi niemal w ogóle nie znają swojego języka rodzimego. Posługują się nim głównie nieformalne kręgi towarzyskie (rodzina, sąsiedzi, środowisko). Kaszubski używany jest przede wszystkim jako narzędzie komunikacji w rozmowach pomiędzy członkami średniego pokolenia¹⁷.

Wprowadzanie nauczania języka kaszubskiego do szkół

W dobie szybko rozwijającej się cywilizacji żaden język nie przetrwa, jeśli będzie językiem tylko mówionym, stąd zrodził się pomysł wprowadzenia języka kaszubskiego do szkół. Pierwszymi szkołami na Pomorzu, w których od 1 września 1991 roku wprowadzono nauczanie języka kaszubskiego, były: Szkoła Podstawowa w Głodnicy oraz Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach¹⁸.

¹⁵ Zob. B. Synak, dz. cyt., s. 186–187.

¹⁶ G. Labuda, dz. cyt., s. 392.

¹⁷ Zob. N. Dołowy, *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010, s. 59.

¹⁸ Zob. A. Marszałek, *Kaszubska szkoła w Głodnicy*, „Dyrektor Szkoły” 1998, nr 7–8, s. 62–64.

Wprowadzenie języka kaszubskiego do szkoły podstawowej wymagało wielu prac przygotowawczych. Najważniejszą kwestią było opracowanie odpowiedniego programu nauczania. W roku szkolnym 1991/1992 ustalono, że lekcje języka kaszubskiego będą się odbywać w wymiarze jednej godziny tygodniowo, a w kolejnych latach – w wymiarze trzech godzin tygodniowo¹⁹. Rodzice dzieci uczących się języka kaszubskiego, widząc pozytywne efekty i wysokie wyniki przez nie osiągnięte, złożyli oświadczenia (zgodnie z prawem oświatowym), na podstawie których od 1994 roku szkoła stała się dwujęzyczna. Zapoczątkowało to opracowanie programu nauczania języka kaszubskiego dla klas I–III. Zadania tego podjęła się Jaromira Labudda. Kaszubskie Liceum w Brusach utworzono natomiast dzięki wspólnym staraniom Uniwersytetu Gdańskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przy współpracy społeczności lokalnej²⁰. Zapoczątkowało to proces wprowadzania języka kaszubskiego do innych placówek oświatowych na Pomorzu.

Istotną rolę w procesie edukacji pełni przygotowanie teoretyczne i metodyczne nauczycieli. Pierwszą formą kształcenia nauczycieli była nauka w Studium Podyplomowym Wiedzy o Pomorzu Uniwersytetu Gdańskiego na Wydziale Humanistycznym, kolejną – organizowanie kursów języka kaszubskiego przez oddziały lokalne Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (w Chmielnie, Kartuzach i Sierakowicach)²¹. Umożliwiono pedagogom również korzystanie z kursów finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego i Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego pt. „Język kaszubski dla pracujących”. Analogiczną formą nauczania języka kaszubskiego stały się Podyplomowe Studia Kwalifikacyjne Pedagogiczno-Metodyczne w zakresie nauczania języka kaszubskiego, a także Podyplomowe Studia Kwalifikacyjno-Metodyczno-Kulturalne Języka Kaszubskiego w Bytowie oraz w Słupsku²².

Nie tylko kompetencje nauczycieli języka kaszubskiego odgrywają ważną rolę w edukacji regionalnej, lecz także nastawienie i motywacja uczniów do zgłębiania mowy przodków. Należy zastanowić się nad tym, jacy są uczniowie i czy chętnie uczą się języka kaszubskiego. Często bywa tak, że uczeń uczy się języka, ponieważ tak chcą jego rodzice, a on sam nie rozumie, po co to czyni. Należy zatem zachęcać

19 Tamże, s. 63.

20 Zob. J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*, [w:] *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995, s. 22.

21 Zob. *Edukacja regionalna...*, s. 128

22 Zob. M. Milewska-Stawiany, *Mqż i żona w słownictwie kaszubskim*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 192–207.

uczniów do poznania i używania na co dzień mowy kaszubskiej. Do czynników motywujących można zaliczyć: obecność i posługiwanie się kaszubszczyzną w kościele, środkach masowego przekazu, wydawnictwach, propagowanie literatury pięknej oraz wykorzystywanie języka w muzyce, teatrze, turystyce. Ponadto atrakcyjna wydaje się perspektywa studiowania kaszubologii, czyli poznania kultury, literatury i języka kaszubskiego, tłumaczenia tekstów z kaszubskiego i na kaszubski oraz nauczania mowy przodków w szkołach²³.

Działacze kaszubszy, pedagodzy oraz cała społeczność kaszubska są dumni z dokonań na polu edukacji. Kaszubszczyzna, po wielu latach trwania w zaciszu domowym, w końcu trafiła do szkół.

Przegląd podręczników do języka kaszubskiego

Od niedawna Kaszubi mają prawo do nauki własnego języka, poznawania tradycji, historii i kultury swojego regionu w szkole. Lucyna Sorn uważa, że „kaszubszczyzna charakteryzuje się bogatym zapleczem kulturowym, które w odpowiednich warunkach edukacji szkolnej, sprzyja stabilnemu rozwojowi tożsamości kulturowej”²⁴. Jerzy Nikitorowicz stwierdza zaś:

Edukacja regionalna przyczynia się do podtrzymania rodzimej kultury, ukształtowania lokalnych społeczności, szanowania odmiennych zbiorowości, a także wskazuje na istnienie różnych kultur i odrębności, które w rezultacie składają się na wspólne dziedzictwo naszej cywilizacji²⁵.

Przypisuje jej także następujące funkcje:

1. Zakorzenie i kształtowanie poczucia grupowej przynależności.
2. Przygotowanie do lepszego rozumienia innych jednostek i społeczności, uczenie tolerancji.
3. Integracja poprzez dowartościowywanie społeczności lokalnych i regionalnych bogactwem kulturowo-etnicznym wynikającym z zakorzenionych tradycji w grupach ludności pochodzących z różnych regionów.
4. Przygotowanie do życia w ojczyźnie narodowej, w Europie i świecie, pomoc w rozumieniu tego, co narodowe, uniwersalne, uczenie patriotyzmu lokalnego i regionalnego.
5. Kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i ładu demokratycznego, wyzwalanie samorządnych, twórczych działań na rzecz własnego środowiska, poczucia odpowiedzialności za małą i wielką ojczyznę.
6. Kształtowanie współodpowiedzialności za innych, za szersze zbiorowości i państwo²⁶.

23 Zob. J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 231.

24 L. Sorn, *Uczyć się na nowo*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 12.

25 J. Nikitorowicz, dz. cyt., s. 188.

26 Tamże, s. 222.

Zgodnie z zapisami ustawy z 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym kaszubszczyzna została uznana za jedyny w Polsce język regionalny, dzięki czemu placówki oświatowe otrzymały dodatkowe środki finansowe na jego nauczanie. Ustawa ta daje możliwość nieograniczonego posługiwania się kaszubszczyzną w życiu publicznym, mediach oraz jej nauki w placówkach oświatowych²⁷.

Szczegółowe informacje na temat organizowania edukacji regionalnej znajdują się w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Dokument ten wskazuje, że nauczanie języka regionalnego realizowane jest na podstawie programów nauczania oraz podręczników zatwierdzonych i dopuszczonych do użytku szkolnego przez Ministra Edukacji Narodowej²⁸.

Obecnie istnieje ogromna potrzeba tworzenia programów nauczania języka kaszubskiego dla różnych grup wiekowych i stopnia zaawansowania. Podręczniki stanowią jeden z ważniejszych środków dydaktycznych wykorzystywanych na lekcjach. Język kaszubski stosunkowo niedawno zaczął intensywnie rozwijać się w szkołach, toteż oferta ta stale wzrasta. Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej dopuściło dwa programy nauczania języka kaszubskiego w szkole podstawowej²⁹:

1. D. Pioch: „Gôdóm i pizã po kaszëbskù. Program do nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach”, Gdańsk 2001 – nr dopuszczenia przez MEN: DK W-40141-150/00.
2. T. Czerwińska, A. Pająk, L. Sorn: „Z kaszëbsczim w szkóle. Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach”, Gdańsk 2007– nr dopuszczenia przez MEN: DK OS-5002-36/06.

Nauczyciele języka kaszubskiego w szkole podstawowej mają do wyboru następujące podręczniki:

1. W. Bobrowski, K. Kwiatkowska, *Kaszëbszczé abecadło. Twój piersi elementôrz*, Gdańsk 2000.
2. K. Kwiatkowska, W. Bobrowski, *Twój piersi słowôrz. Słowôrz kaszëbskô-pólszci*, Gdańsk 2003.

27 Zob. E. Szczesiak, *Nie lada wyzwania*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 11.

28 Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, Dz. U. z 2007 r. Nr 214, poz. 1579 z późn. zm.

29 R. Mistarz, *Analiza programów nauczania języka kaszubskiego stosowanych w nauczaniu szkolnym po 1999 r. i potrzeby w tym zakresie*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, s. 83–84.

3. D. Pioch, *Kaszëbë. Ziemia i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego*, Gdańsk 2002.
4. D. Pioch, *Žëce codniowé na Kaszëbach. Úczbównik kaszëbszczégó jãzëka*, Banino 2004.
5. D. Pioch, *Najô dooczna. Úczbównik kaszëbszczégó jãzëka*, Banino–Pelplin 2005.
6. T. Czerwińska, A. Pająk, L. Sorn, *Z kaszëbsczim w szkóle. Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach*, Gdańsk 2007.
7. M. Cybulski, R. Wosik-Śliwa, *Úczime sã pó kaszëbskú*, Gdańsk 2001.
8. J. Labudda, *Zôrnómówë. Podręcznik do nauki języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach*, Gdańsk 2007.

Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach bilingwizmu

Dziecko przyswaja sobie język, gdyż odczuwa potrzebę nawiązania kontaktu werbalnego z drugim człowiekiem oraz komunikowania innym tego, jak odbiera i rozumie otaczający je świat. Uczy się wyrażać swoje myśli i pragnienia w bezpośrednich relacjach z innymi ludźmi. We wczesnej fazie rozwoju środowisko rodzinne wywiera ogromny wpływ na kształtowanie mowy dziecka. Proces socjalizacji dokonuje się głównie za pośrednictwem symboli językowych charakterystycznych dla danego środowiska. Poznając świat znaczeń symbolicznych swojej grupy etnicznej, jednostka nabywa specyficzną tożsamość społeczną i językową. Widoczne jest to również w przyswajaniu kultury kaszubskiej oraz nabywaniu i posługiwaniu się językiem kaszubskim. Jeśli młody człowiek nie pozna etnojęzyka, nie odkryje swoich korzeni, tradycji, kultury³⁰.

Jeszcze do niedawna wielu badaczy wskazywało na negatywny wpływ kaszubszczyzny na rozwój intelektualny młodego pokolenia. Sławomir Sikorski w opublikowanym w 1973 roku artykule głosił, że gwara kaszubska³¹ wywiera ujemny wpływ na adaptację dziecka do warunków szkolnych. Istniejąca bariera językowa miała rzekomo doprowadzić do głębokiego nieprzystosowania się, a w następstwie do zakwalifikowania do szkół specjalnych³². Ponadto niektórzy badacze twierdzą, że dziecku wzrastającemu w sytuacji bilingwizmu może grozić zahamowanie w rozwoju inteligencji niewerbalnej poprzez opóźnienie opanowania języka ojczystego.

30 Zob. Z. Aleksander, dz. cyt., s. 116

31 W tym okresie kaszubszczyzna nie posiadała jeszcze statusu języka kaszubskiego.

32 S. Sikorski, *Wpływ gwary kaszubskiej na początki nauczania szkolnego*, „Pomerania” 1973, nr 1, s. 16–21.

Wszystkie ujemne następstwa bilingwizmu dziecięcego określa się fachowym terminem *balance effect* (skutek równoważący). Zwolennicy tego poglądu uważają, że u dzieci bilingwalnych mogą wystąpić zaburzenia emocjonalne (schizofrenia lingwistyczna lub kulturowa) powstałe na skutek przemieszczania się różnych punktów widzenia i norm zachowania charakterystycznych dla ludzi posługujących się różnymi odmianami języka³³.

W świetle najnowszych badań socjolingwistycznych nieuzasadnione staje się twierdzenie o bilingwizmie jako czynniku blokującym rozwój intelektualny. Zwolennicy wzrastania dzieci w sytuacji bilingwizmu dowodzą, że dziecko charakteryzuje się dużą plastycznością aparatu neurofizjologicznego i dosyć szybko opanowuje oba języki. Badania przeprowadzone przez Wallace'a Lamberta potwierdzają, że „dzieci bilingwalne posiadają bardziej obiektywny i tolerancyjny stosunek do innych kultur niż dzieci monolingwalne”³⁴. Dell Hymes sugeruje nawet, że „biorąc pod uwagę całą populację świata, większość dzieci wychowuje się, ucząc się posługiwać w życiu codziennym więcej niż jednym kodem. Taka sytuacja językowa przyczynia się do rozwoju bogatej osobowości”³⁵.

Na podstawie badań przeprowadzonych w Szkocji i w Niemczech podważono pogląd o istnieniu zagrożeń dla rozwoju dziecka wzrastającego w sytuacji bilingwizmu. Doświadczenia skandynawskie potwierdzają, że „dzieci bilingwalne wychowywane w sytuacji dwukulturowości rozwijają się lepiej niż te, których rodzice pragną jak najszybciej odseparować je od wpływu kultury i macierzystego języka”³⁶.

Rozwój dziecka w młodszym wieku szkolnym charakteryzuje intensywna motywacja do poznania otaczającego świata, ludzi, rzeczy, zjawisk. Wiele teorii rozwoju akcentuje społeczno-kulturowy kontekst wychowania i nauczania³⁷. Zarówno Bruner, jak i Piaget przypisują znaczną rolę kulturze, rodzinie i edukacji w prawidłowym rozwoju sfery poznawczej dziecka. Szczególne miejsce zajmuje język matczyzny jako podstawowe źródło tożsamości³⁸. Zdaniem Jerzego Nikitorowicza edukacja w XXI wieku powinna zapewnić dzieciom kaszubskim sprzyjające warunki do przyswajania języka regionalnego poprzez:

- poznanie potrzeb dziecka, jego indywidualnych parametrów rozwoju i kulturowego usytuowania rodzinnego i lokalnego,

33 Zob. Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjologiczne problemu)*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, W. Frankiewicz, Gdańsk 1997, s. 78.

34 Z. Aleksander, *Socjolingwistyczna analiza problemów językowych i edukacyjnych w zbiorowości regionalnych (na przykładzie Kaszub)*, „Rocznik Gdański” 1993, nr 1, s. 115–118.

35 Z. Aleksander, *O sytuacji językowej...*, s. 78–79.

36 Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka...*, s. 124.

37 Zob. E. Ogrodzka-Mazur, *Dziecko i regionalizm*, „Życie Szkoły” 2004, nr 4, s. 3–4.

38 Zob. J. Nikitorowicz, *Język matczyzny – wartość kulturowa i cel edukacyjny*, „Edukacja” 2000, nr 4, s. 38–39.

- uwzględnianie w procesie kształcenia i interakcji jego języka regionalnego jako kulturowej wartości centralnej,
- umożliwienie dziecku swobodnego sposobu komunikowania się w wybranym przez niego języku, jak też udzielanie wsparcia i pomocy w procesie społecznego uznania i akceptacji jego języka,
- wdrażanie do dostrzegania inności językowej i postrzegania jej jako kreującej tożsamość jednostki³⁹.

Konkluzje

Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego poddana została dynamicznym zmianom, jakie nastąpiły na rzecz propagowania edukacji regionalnej i języka kaszubskiego. Jeszcze kilkanaście lat temu dziecko mówiące po kaszubsku było dyskryminowane za znajomość i używanie kaszubszczyzny w szkole, co powodowało, że rodzice unikali rozmów ze swoimi pociechami w rodzimej mowie. Na szczęście język kaszubski przeżywa dziś swój renesans – powraca do łask fascynujący, a zakazem trudny język, który budzi coraz większy zachwyt i zainteresowanie.

Efektom ożywienia społecznego z początku lat 90. było zwiększenie aktywności ruchu regionalnego i refleksja nad wprowadzeniem języka kaszubskiego do szkół. Na początku XXI wieku zaczęły powstawać szkoły, w których można uczyć się języka kaszubskiego. Rodzice i dziadkowie rozmawiają między sobą w języku kaszubskim, dzięki czemu dzieci są osłuchane z tym językiem i łatwiej uczą się go w szkole⁴⁰. Pomimo wprowadzenia języka kaszubskiego do szkół, kultywowania go i aktywizacji kaszubskiej⁴¹ zaobserwować można jego zanik wśród młodego pokolenia. Nie używa ono kaszubszczyzny, chociaż zdecydowana większość ją rozumie. Można bezspornie powiedzieć, iż w obecnych czasach głównym i prawie jedynym nośnikiem kultywowania kultury oraz języka kaszubskiego jest szkoła; jej oddziaływania są najszersze.

Jedno jest pewne – język kaszubski ginie i obecnie tylko szkoła może go ocalić. W tym celu stosuje się dwie strategie: wywyższania go (podniesienia jego prestiżu i znaczenia) poprzez symboliczne akty, takie jak umieszczanie tablicy nazw miejscowości po kaszubsku, oraz wprowadzania na nowo do społeczności lokalnej. Druga strategia polega na zachęcaniu dzieci do mówienia – w domu, przy różnych uroczystościach rodzinnych i nie tylko – w języku kaszubskim.

³⁹ Tamże, s. 45.

⁴⁰ Zob. A. Leik, *Doświadczenie samorządu we wdrażaniu nauczania języka kaszubskiego*, [w:] *Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualności, perspektywy*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Słupsk-Gdańsk 2012, s. 170–172.

⁴¹ Zob. *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2005, s.27–33.

Obecnie to nie rodzina, lecz szkoła, przejęła funkcje transmisji kultury i języka kaszubskiego wśród najmłodszego pokolenia. Szkoła jest w stanie spełnić swoje zadanie, lecz tylko w oparciu o dom rodzinny, który może wspomagać w przekazie nie tylko języka, lecz także historii, tradycji i kultury (w postaci pieśni, legend, tańców, regionalnej kuchni). Gdy nie będzie drożności między tymi dwiema instytucjami, język kaszubski – nawet nauczany w szkole – nie przetrwa, ponieważ to właśnie rodzina powinna być nośnikiem kultywowania języka.

Nie ulega wątpliwości, że w społeczności Kaszubów mamy do czynienia z dwiema przeciwstawnymi, lecz jednocześnie zachodzącymi tendencjami. Z jednej strony obserwuje się proces „wygaszania” kaszubszczyzny w wielu środowiskach, z drugiej natomiast pojawiają się symptomy jej umacniania i rewitalizacji. Warunkiem zachowania własnej kultury i jej trwania jest niewątpliwie przekaz dziedzictwa kulturowego. Związek z własnym regionem jest sprawą istotną, ponieważ kształtuje poczucie przynależności społecznej, narodowej, postawę patriotyczną, a także międzyludzką.

Bibliografia

- Aleksander Z., *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjologiczne problemu)*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, W. Frankiewicz, Gdańsk 1997.
- Aleksander Z., *Socjolingwistyczna analiza problemów językowych i edukacyjnych w zbiorowości regionalnych (na przykładzie Kaszub)*, „Rocznik Gdański” 1993, nr 1, s. 115–118.
- Aleksander Z., *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999.
- Dołowy N., *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010.
- Drzeżdżon J., *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*, [w:] *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995.
- Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, red. S. Bednarek, Wrocław 1999.
- Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2005.
- Kossak-Główczewski K., *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach. Założenia teoretyczne, historia, dylematy postkolonialnej współczesności*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości*

- narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. K. Kossak-Główczeński, Gdańsk 1999.
- Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996.
- Latoszek M., *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, red. E. Bereza, Gdańsk 1991.
- Leik A., *Doświadczenie samorządu we wdrażaniu nauczania języka kaszubskiego*, [w:] *Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualności, perspektywy*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Słupsk-Gdańsk 2012.
- Literatura kaszubska w nauce, edukacji i życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007.
- Mardawski J., *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005.
- Marszałek A., *Kaszubska szkoła w Głodnicy*, „Dyrektor Szkoły” 1998, nr 7–8, s. 62–64.
- Milewska-Stawiany M., *Mąż i żona w słownictwie kaszubskim*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 194–217.
- Mistarz R., *Analiza programów nauczania języka kaszubskiego stosowanych w nauczaniu szkolnym po 1999 r. i potrzeby w tym zakresie*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, s. 83–88.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J., *Język matczyny – wartość kulturowa i cel edukacyjny*, „Edukacja” 2000, nr 4, s. 38–46.
- Ogrodzka-Mazur E., *Dziecko i regionalizm*, „Życie Szkoły” 2004, nr 4, s. 3–4, s. 259–267.
- Olbracht-Prondzyński C., *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, Gdańsk 2007.
- Pawłowska R., *Dialekt – bogactwo czy przeszkoda w nauce szkolnej*, [w:] *Blżej regionu i ucznia*, red. E. Mazurkiewicz, Gdańsk 1993.
- Pioch D., *Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 112–127.
- Ramułt S., *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdańsk 2003.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, Dz. U. z 2007 r. Nr 214, poz. 1579 z późn. zm.
- Sikorski S., *Wpływ gwary kaszubskiej na początki nauczania szkolnego*, „Pomerania” 1973, nr 1, s. 16–21.
- Sorn L., *Uczyć się na nowo*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 12–15.
- Synak B., *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1999.
- Szczesiak E., *Nie lada wyzwania*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 11–15.

Szultka Z., *Szkic dziejów Kaszubów za szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna*, red. E. Bereza, Opole 2001.

Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

The place and role of the Kashubian language in the education system

Abstract:

The aim of the article is to familiar with problems connected with intercultural aspects of transfer Kashubian language. There are taken under consideration not only transmissions of Kashubian language between generations, input teaching of Kashubian language at schools, schedule of teaching Kashubian language but also the educational situation Kashubian child in bilingual conditions. The article presents place and role of Kashubian language in educational system through family meaning, as a range balancing attempts to unify the state and to show that knowledge of the Kashubian strengthens family ties. With the introduction of the Kashubian language to schools it has a chance to survive and even growth.

Keywords:

bilingualism, Kashubian culture, Kashubian language, Kashubian traditions, teaching Kashubian language